

РАДИВОЈЕ БОЈИЋ

СЈАЈАН ПРОНАЛАЗАК

И ДРУГЕ ПРИПОВЕТКЕ

НАРОДНА КЊИЖНИЦА
БЕОГРАД

Штампарија »Прогрес«, Београд, Битољска 25.

СЈАЈАН ПРОНАЛАЗАК

— Опет три дана?

— Да, драга моја, само три дана. Морам, држаћемо важне седнице. А проналазак, видећеш, успеће. Забога, толнки труд и рад.

У провинцији је шеталиште на железничкој станици. Парови дочекују масне локомотиве са два светла ока на трбуху. Воз стаје мало, али довољно, да се виде сви путници, нарочито они што не силазе, већ нагнути кроз прозоре вагона гледају у осветљену станицу, смешкају се и разговарају погледима, а кад воз пође, они машу марамом. То су пријатне живе слике што буде радозналост. Предмет кратког маштања милокрвне девојке што се љути кад влаковођа писне у пиштаљку.

— Доктор Пејић опет за Београд, вели весело једна девојка, ширећи танке уснице на осмејак из навике.

— Ради свога проналаска и лекарских сеанса, објашњава важно један младић.

— То ће бити сјајан проналазак. О томе ће се много говорити у своје време, допуњује га други, држећи под руку своју вереницу.

— Можда ће и наше место ући у историју науке, додаде трећи.

Доктор Пејић има још само толико времена да се срдачно поздрави са женом, малом, гојаз-

ном Бачванком, са три златна зуба и зализаном јусом, да изљуби два малишана, што се припили уз мајку и стежу у руке омекшалу чоколаду.

Воз полази. На перону се види сетно лице госпође Пејић што поручује неке ситнице и стидљиво опомиње мужа да се што пре врати.

Тако већ четири године, још од венчања, сваког месеца одлази Др. Пејић на три дана у Београд, где консултује колеге, слуша конференције и ради у удружењу лекара. Промалазак је велика ствар. Наука није књижевност, да се човек може још у младости прославити. „Ту треба радити годинама, да, годинама, драга моја.“

Пејић је већ пет година у овом месту. Убрзо, после доласка, упознао се са једном угледном породицом, која је имала лепо имање и нежну, увек насмејану кћер. Супротности се привлаче. Мала Нада и ако је напустила науку још давно, у трећем разреду грађанске школе, симпатисала је доктора медицине, а Др. Пејић некадашњи стипендиста и посетилац скромних ђачких трпеза, волео је непокретно имање, које је, за чудо, Надин отац тако велико имао.

Брак мења навике, модификује карактере и преиначава спољашњост. Он је на Наду имао дејства. Изгубила је укус за тоалете, а добила нервозу и страст за препирку. Мужа је обрадовала са два малишана, који су много плакали и често побољевали, као да им отац није био лекар. Пејићу је брачна љубав отворила апетит за увећавањем прихода. Али свакодневна напорна пракса није му одузимала вољу да ради на проналаску, том сјајном проналаску, због кога је радо одлазио од куће, иако госпођи то није било право.

Часови растанка били су леви. Она би се љупко смешила, а то је иначе изобичајила. Говорила му је тихо, нежно и није му ништа пребацивала. Њему су уочи пута деца изгледала мање мрзоволна и не тако досадна и несвесно размажена, као

кад брљави и набурени седну за сто. При повратку, госпођа Пејић је била при истом расположењу и то целог вечера, а каткад и сутра дан. Али он је био друкчији, замишљен више него обично и арогантан.

У купеу је увек весео. По читаве сате пушио је мирно цигарете, смешкао се и задовољно посматрао путнике.

Воз стиже на београдску станицу. Он се жури да изиђе. Нервознији је од осталих путника. Гура се кроз светину, гази без икаквих извињавања, прескаче туђ пртљаг и као без душе хита преко перона не осврнув се ни једном на оне, који му упућују оштре речи због његовог „грубијанског понашања“.

На перону увек иста особа, змијаста плавуша, висока са пругастим костимом, мале љупке главе, што се извила напред и кроз светину лута насмејаним очима. Угледају се и полете једно другом. Шта смета свет, непозната лица, којих се то ништа не тиче! Они остају загрљени неколико секунда, а затим Др. Пејић узима у леву руку ручну торбу, а десном хвата нежно за руку своју даму и полази.

Још кочијаш није ни довољно испсовао коње, јер тек ако је седми пут изређао претке левој и десној кобили, а кола су већ стигла пред вилу на Топчидерском брду.

Велика ружичаста трпезарија чека жељно на госте. Намештај од махагона смешка се а јастучићи од свиле, угодно наређани на дивану, весело гледају кроз цртеже у боји. На столу су сребрни сервиси и јела у покривеним чинијама. Али та јела морају бити трпељивија од сиромашне удаваче, јер дуго и дуго чекају да дођу на ред, док су фотеље одмах почаствоване и гостом и домаћицом.

Седе једно поред другог и, ма да се дуго нису видели, не журе се да говоре (сушта противност

домаћем реду, где се још на вратима обострано постављају питања). У ваздуху трепере само нежни пољупци и шуштање свилене тоалете. И њега чуди сјај њених очију, као да их је први пут видео. Радује се што јој је коса мека и густа, да прсти дубоко тону и губе се у плавим, светлим власима. А топла струја пролази кроз тело, кроз мишиће и вене и додирује до костију и греје тако мило и сладострасно. Затим она диже главу, смеје се и тера га да јој прича, да јој обећава нешто лепо, нешто врло лепо. Он јој говори о будућности, о сјајној ружичастој сутрашњици, када ће увек бити заједно, нераздвојни, у истом стану, без икаквих обавеза према другом свету. Тада ће ићи у друштва и код њих ће долазити многи. Имаће много познанства, али не, не, мало, јер она важно додаје да неће, да многи завиде њиховој срећи. И она га тера да каже јој би њене пријатељице смеле ући у тај кружок. Он ређа две.

— Доста је, и ти ћеш само два пријатеља имати. Затим ћемо много путовати, је л', мали мој Душко.

— Да, много, много, Вериче.

— Ја ћу оставити оперу. Да, многи кажу да и немам талента.

— О, ти га имаш, много, Вериче, ја знам, ја се дивим твојој песми.

— Да, али у страном свету?! А тамо је тако много талената. Не, ја ћу бити твоја мала женица, глупа слатка женица, која ће кувати ручак, да, чак и кувати, и то оно што мој драги воли. Дворићу те и љубити много, пуно...

— Али ти се нећеш мучити тим пословма, мала, ми ћемо имати доста новаца. Имаћемо послугу.

— Ја то хоћу, зато што те волим. А то ће бити лепо, лепо, лепо. Па ћу правити све тоалете мока боје, ти то волиш, а теби ћу сваког дана сашити по један љубичасти оковратник.

И тада праве планове о путовању, погађају се

око неких ситница, договарају се која места да узимају у париској опери, којих ће дана да посећују минхенске Пинакотеке и какав сунцобран треба да купи за шетње по Риму.

А обоје су тако добро знали да то време неће никада доћи, да они неће никада бити заједно, бар никад дуже од три дана, колико највише допушта госпођа Пејић да жртвује за „лекарске сеансе и проналазак европског значаја.“ Али шта мари што знају да је то само магијска илузија, плод необуздане маште, да је то лаж, наивна лаж задовољства, које кратко траје, кад је та лаж лепа и топла, кад она опија више од шампањца и портоа, кад је нежна, мила, етераста. Човек је често срећан кад лаже, и лаже самог себе, јер то највештије уме и најслађе му је. Они знају, све су то пријатне жеље, пријатне зато, што се неће никада испунити. Они ће и даље долазити једанпут месечно и остајати само три дана. И то ће трајати можда још годину, две дана, а затим ће и то престати, изгубиће се, и они ће се тога сећати у часовима досаде као пријатне успомене.

После дугих будних сањарија они прилазе столу. Сада их вечера још мање занима. Нису гладни, али ипак једу само зато, да би узимали из једног тањира, истом виљушком, иако је на столу постављено за двоје. А затим одлазе у варош, иду у позориште, у кабаре или ноћне кафане. Позно у ноћ долазе уморни кући где их чека љубичаста спаваћа соба са пуно завеса и чипака.

Три дана се не одвајају једно од другог, три дана седе или иду загрљени, пресрећни и задовољни. Тек трећег дана, пред ноћ, престаје занос сличан пијанству. Он се спрема на пут, трпа у ручну торбу ситне поклоне за жену и децу, ишчеткава из одећа конфете, избацује из џепова улазнице за вариете и биоскопе, цепа рачуне цехова по локалима и облачи путнички капут. Она га прати до станице, тражили му место у возу и ако он сам то боље уме.

По стоти пут га моли да пронађе неки изговор код куће и дође и пре идућег месеца, затим маше марамицом, довикује му поздрав и док воз одлази, она љуби цвет који јој је он пре тога дао.

Он одлази весео, раздраган, занет тродневним боравком у Београду, мрштећи се кад кад, кад му се кроз ову шарену завесу појави породична пантомина.

— Доиста, шта треба рећи кући? Докле се стигло са проналаском?

Воз је јурио и тупкао точковима, а кроз густу помрчину летеле су варнице од локомотиве до последњег вагона. Др. Пејић добро утопљен, са издигнутом јаком од капута, седео је поред отвореног прозора и удисао свеж ваздух.

— Несумњиво, мислио је он, сладећи запаљену цигарету, не би било рђаво размислити баш и о правом проналаску. Зар се не би могла пронаћи наркоза, која би узбудила фабоците и дала свежине апатичним и засићеним људима. Како би то било благодатно кад би се каквом печалном раднику, натмуреном бирократи или оцу какве досадне породице путем повремене инјекције пружило енергије, а да то не буде штетно по организам.

Или би можда требало да таквим болесницима препоручим овај свој радикални лек, помисли Пејић смећећи се благо и још недопушеном цигаретом припали нову вирђинија цигару, какву је често пушио на путу.

1926

РАВНИЦА

— Само док продам жито и оберем виноград, биће сватова. Перу да оженим и Мару удам. А за Натку је лако. Она је још дете.

Тако је говорио Макса, чувени бачвански газда и гладио бркове.

Сунце припекло и спржило усеве, лишће спарушено и анемично. Преко белог и у недоглед испруженог пута јуре кола и фркћу коњи, а за знојава и запушена уста и ноздрве лепи се дебео слој жутог праха. Тамо далеко, неко потерао овце и велики облаци прашине дигли се у небо и играју врућим зрацима јулског сунца. Жега прети да умори. Пољски радници оборили главе и гледају у земљу очима мутним као у болесника.

— Још мало па ће жито планути, — плашљиво је шапутао газда Макса. — Ако потраје овако ето ватре. А кад се жито упали неће га угасити ни сам Господ. Отићи ће пола Бачке, па онда гладуј и ридај.

Усахнуо Дунав, широке црне поткисли пружиле се под сунцем и испаравају воду заосталу у локвама. На реци јата патака, плове лено уморне и апатичне. Небо чисто, на крајевима мало прозирних облака, али они су слаби да задрже сунчев огањ.

— Само да прође ово лето, а кад оберем виноград биће сватова, вели Макса, расхлађујући се буклијом накиселог вина. Перу и Мару да удам, а за Натку је лако. Она је дете, нека чека.

Подаље од њега ради стари Кузман и Јоца, Кузманов синовац.

— Натка дете, ха, ха, ха! кези се Јоца.

— Дете, али страшно дете, шапуће стари Кузман, ти јој ломиш врат, знам већ, гадан си ти.

— Ја, зар ја? Пази чика Кузмане, јер ајо окрнем друкчије...

— Хе, хе, хе, а шта би ти фалило?! А Макса шта велн? — Дете, јест дете, пост јој њен.

Мара има двадесет година. После Паје, што је тек јесенас изашао из војске, долази она. Груди јој широке и испупчене а ноге и кукови обли. У лицу црна, два крупна ока играју збуњено а руке се грчевито шире и скупљају када се затресе снага. Један мутан поглед, пун сладострашћа и неодређених жудњи, често се управи на голе мушке груди радника. Кажу да је отац затицао са Томицом браваром. Сакрије се с њим иза катарке и љуби. Говоре и за неког наредника, да је у брзини заборавио шајкачу и копоран у Максимим кукурузима, бежећи испред Пере, кад је овај тамо наишао да потражи сестру.

А Макса је увек тада говорио: Само да продам жито. Шта да се секирам. Удаћу је после госпојинског поста, па макар Тоши боктеру је дао.

Натка је петнаестогодишња шипарица. Груди напуиле, стас се извнo, глава дугуљаста са меким лицем, плавим очима и сунчаним праменима косе. Увек се смеје. Сада се сагиње, скупља класје а бедра и груди дрхте и кратке сукње надижу се. Ноге су босе, испечене сунцем и поруменеле као јабуке.

— Натка, што ме мрзиш, пита је Јоца надничар.

— Гадан си, иди.

Јоца има дебеле, подавијене усне и широка уста са великим правим зубима и отежлим деснима. Очи му глупе као у животиње, коса црвена и чекињава, руке испуцане, прсти кратки и дебели.

— Гадан си, муцала је она и тукла га по грудима и гребала по лицу када јој овај хватало дојке и стезао јаким рукама.

— Казаћу тати.

— Нећеш, знам ја, — шапутало је ово чудовиште.

— Хоћу, казаћу, мрзим те.

— Нећеш Натка, ја те волим, пуно те волим, умиривао је он дрхћући од распаљеног нагона, што му је засео на очи, на кичму, на руке. И он се вртео по сунцу и грлио јој тело, а она се праћакањем извлачила из његових руку. И док је она љутито бежала, озбиљно претила и грдила га, њега обичног слугу свога оца, кога тешко да би погледала и једна служавка, он је увлачио главу у рамена и спремао се да закричи као животиња кад је обузме огањ гњева и страсти.

Вече. Радници се враћају Максиној кући. Сто је постављен у дворишту под ораком. На њему је много јела. Врућина је стала, ноћ се спустила али кроз раскопчане кошуље, на чулавим грудима раденика и кроз изрезане блузе раденица види се још увек по који поточић зноја, што никако да усахне. Вино се меша са хладном водом и пије исто онако брзо и не оклевајући као што се цео дан радило на жези. А кад се вечера заврши и отпева нека доброћудна и шаренкаста бачванска песма, свет се лагано разилази.

Чудне фантастичне ноћи пуње месечине тако се блудно смеше кроз равницу. Кроз ушорено село, поред дугог низа збијених и разгранатих дрвета промичу сенке веселе браће. По неки пијан прође поред каквог прозора и нареди свирачима да свирају. А ови запну, пршти жица и разбуде цео шор. Мало па се и то умири. Свирачи оду и понова завлада тишина. Кроз прозор улази месечина и сладострашће и игра се по голим дојкама заспале Натке. Она лежи откривена, расуте косе, са упола скинутом кошуљом и стегнутим шакама између ко-

лена. Заборавила је да метне завесу на прозор. Уз
окна се прибио Јоца, гледа у собу осветљену месе-
чевим зрацима и шапуће:

— Спавај, Натка, лаку ноћ.

Сутра опет на посао. На Максиној ливади чи-
тав рој људи и жена. Раде неуморно, жању жито
и слажу га у крстине. Жега им упрла у главу и го
врат. Испод знојаве кошуље црвене зажарене пру-
ге, сврбе и пеку. Мозак сустао и помрачена свест
има нечег дивљег и бунтовног. Ради се лудо, игра-
ју руке и мишице а гомиле се окрећу и тумарају
тамо, овамо, дахћу, зноје се, мумлају и псују и
стежу песнице против уображеног и неодређеног
непријатеља, кога мрзе и грде, а он им се попео на
грбачу, па их мучи и дави.

Јоца је имао широка плећа, кошуља пукла на
више места а кроз подеротине жегло га сунце, па
му леђа негде више а негде мање испечена. Он се
ретко пресвлачио. Цео дан у прљавој жућкастој ко-
шуљи, а увече љгрене распаран капут и заспи у не-
ком крају штале.

— Гадан је, понављала је Натка гледајући му
израњавање босе стопале и црвену рапаву руку.

Јоца ради, играју руке, а вратни мишићи од-
скочили, а у порама црне се танке прљаве пруге.
Натка подаље скупља снопове, у грудима је нешто
стегло, дојке отежале, а руке и ноге малаксавају.

Одмор. Ужина се. Натка остала подаље на њи-
ви а Јоца јој пришао и ухватио је око паса.

— Па докле тако? Зашто си луда?

Она ћути, не одговара ништа, већ се обзире
око себе, не гледа ли ко.

— Хајде са мном!

— Куда?

— Тамо доле, на ливаду.

Она није више претила, није грдила. Груди су
јој играле, а дах само упола излазио из уста.

— Хајде, они ће још дуго ужинати и одмарати
се. И он је још више стеже и повуче собом: Брзо су

стигли на ливаду. Он јој је љубио уста и она их више није крила. Сели су на земљу. Његов врео образ опирао се о њен запламтео и црвен као крв. Огањ је ударао на огањ. Он је својим рапавим прстима гњечио и кидао њене груди а зубима гризао час образ час раме, са кога се свлачило одело. Малаксала је. Легли су на покошену ливаду, одакле је ту скоро однето сено и земља од пламеног сунца постала врућа и испуцала.

Она је раширила руке, забацила главу и косу а уста развукла у слатки сан.

А после!... Она му није дала да оде. Стегла је грчевито његов стас и љубила она гадна уста од којих се некад грозила и гризла необријане ружне образе и миловала чекињаву косу. Своју меку и млечну пут припијала је уз његову испуцалу кожу и дрхтала лудо, бесвесно, тражећи у њему неку чудну, плаховиту бујицу, да утоли сву луду страст једне нове жене.

А он уозбиљен и нерасположен устаде и поче хладнокрвно намештати своје прње и када затеже црни кајиш преко широких, зелених чакшира од велура, он рече грубо, као говедар својој марви:

— Дужи се време је да идемо.

Она устаде, погледа га и он овако кисео и сит учини јој се још много ружнији него дан пре тога на њиви. И она леже понова на земљу и зари лице у шаке.

Страшна је равница кад слави паклено поподне. Огањ сукти са неба а читава ватрена гнезда избијају из дубине земље. Земљина површина усијана, ливаде личе на вруће хлебарске пећи, а небо је замишљено и сетно. Натка је лежала лицем окренута сунцу, раздрљила хаљину, а врело сунце пржи је по нагом телу. Места која су дотле била скривена, сад први пут додирнута зрацима узаврелог сунца, потајно румене.

Полуотворених очију Натка је гледала у сунце и бескрајни небески азур и осећала како јој кроз

тело пролазе млаки и сладуњави таласи. И она је сањала гомилу младића, да пролазе овуда и љубе је. Сви су били леви и врући. Имали су немирне очи и снажне руке. Док је сунце у сваку њену пору наливало своје врело уље, њој се учинило да је то пеку пољупци и уједи тих људи што као таласи долазе и одлазе.

— Ја нисам више дете, шапутала је радосна и разбуђена.

И она је сањала Нови Сад, кафане и младиће са белим кошуљама, са меким господским лицем, милују касирке и собарице голих руку и голог врата. Привиђала је Сомбор, Суботицу и друге још вароши о којима је слушала само приче. Свуд леви млади људи грле девојке по улици и воде у своје куће. А те девојке су биле просте сељанке као и она и ништа им не смета што су просте.

Било је већ зашло сунце када се Натка дигла и пошла кући. Падало је вече, плаваста светлост обавијала је поља. Чобани су гонили своја крда говеди кући, у стаје. Друмом, сваки час пројуре по која кола и велики облаци прашине колутају се чак до Натке. А она замишљена лагано корача селу, осмехне се зачас, а после опет уозбиљи и задрхти од неког потајног страха.

1923.

У ДЕЛИРИЈУМУ

Пре три дана Сима Ђорђевић, професор физике, пао је изненада у постељу. Болест га задесила у жеку послова. За недељу је заказао конференцију у Академији, на Универзитету почињу испити, а у приватном физичком кабинету предузео је нове радове. Највише је жално што не може да реднује нов пројекат транспарентног апарата, израђеног према новим резултатима медицинске физике. То је имао бити апарат нарочитог капацитета. Требало је још само да средн рукопис и пошаље институту на разматрање, па да се ускоро прослави проналаском.

Око болесникове постеље окупила се цела фамилија. Ту му је мајка, сестре и браћа. Лица су забрнута, обољење је узело непредвиђене размере, температура се пење, лекари су немоћни да је снизе и Сима почиње да пада у буновно стање и муца бесмислене и неразговетне речи.

Болесник није отварао очи. Бесвесно стање пренело га је психички у кабинет за рад и њему се чинило да седи за писаним столом, поред инструмената, пред гомилом ситно исписане хартије. Цртао је и срачунавао, мерно и бележио. Око очију му магличасто и тамно, играју слике као у кинематографу, ствари постају ваздушасте и замењују једна другу. Сад је пред собом видео огромну салу института, препуну света, у дну је узвишење са ве-

ликом катедром а око ње десетак старих научника, темена им сјајна и ћелава чак иза увета, носеви дебели и модрикасти, а уста скупљена од дубоко исечених бора. Нешто шушкају, шапућу а види им се на повијама и образима да су задовољни. Један старац, смежуран а дугачак као фабрички оцак устаде и поче говорити:

— Господо, ово је круна наше науке. Господин Ђорђевић је успео да конструише најсавршенији апарат.

Сима виде како се хиљадама очију окренуло њему. То су били неки омалени људи, слични иверкама. Вирили су из клупа као облапорни пацови што промаљају њушке из рупа и густирају заостала јела на столу. Колико их има само, пуна сала, а изгледа да још једнако долазе. Бркови им уфитиљени, а очи ситне и неповерљиве.

— Апарат је одличан. Можете се уверити. Помоћу њега лако је констатовати болест. На негативу је ухваћено свако влакно и обележено до појединости. Физичар је учинио огромну услугу медицине али у исто време запретио је да медицину скине с пједестала науке, јер помоћу апарата сваки лаик може ставити дијагнозу.

Оне чудне прилике почеше се померати у клупи, неколицина прилази апарату и чуди се. Симу је изненадио толики успех. И сам не верује да је све тако, али прима, кад види, да се оне мудре лисице из првих клупа увериле у говорникове речи и чине на лицу комичне гримасе чуђења.

— Шта више, овај други нацрт изазива читаву сензацију, рече дугачки говорник и извуче други пакет рукописа. Ово је тек бесмртно дело г. Ђорђевића. И ту он зари нос у исписане листиће а саже теме сјајно и беласасто као огледало.

— Овај други пројекат обећава да ће се помоћу новог апарата моћи открити и психолошко стање човека.

Изненађење је било огромно, научници дотле

издигнути на прсте, падоше нагло на седишта а један сипљиви дебелко поче кратко и тешко да дише као да се гуши.

— Да, кажем, обећава, ма да ја лично мислим, да је то већ успело. Уверите се, господо колеге. И дугачки извуче неку справу сличну вашарској фотопластици са шареним прозорчетом. Опет почиње посматрање и чуђење. Густе редови научника тискају се око справе, врте главом и пиље један другом у оно мало длака на слепоочицама. После тискања око катедре, поче још већа гурњава око Симе. Научници су честитали, говорили му фулминантне речи, прскали га пљувачком и тапшали по рамену. Било је и дирљивих сцена, с неким се морао и пољубити. Понели су га на рукама а на излазу га дочекала армија репортера и фотографа. Новинари су га питали за датум и место рођења, а фотографи богорадили да за тренутак буде миран и да се насмеши.

Отргао се и пошао кроз варош. Тамо је још све мирно. Велики догађаји прођу прво кроз мале салоне, па тек онда изиђу на улицу. Свет се шетао по тротоарима, млађи учтиво поздрављали старије, а ситни се радовали кад им велике личности одговоре на поздрав. У некој кафани држе збор. Саставља се захвално писмо председнику добротворног друштва, што је за сиротињу подигло станове и азиле. Свет плаче од радости што је Бог створио племените људе да помажу сиротињу.

Сима је био узбуђен успесима. Јурио је кроз улице, обилазио радионице где ковачи кују закарено гвожђе, обућари шију обућу и певају. Гледао је безбрижне шегрте, како трче за послом и не љуте се на мајсторове шамаре.

Улице су полако постајале живље. Вест о Симиним успесима почела је кружити кроз варош. Чуо је где сва уста спомињу његово име. Напунили су му руке ванредним издањима варошких листова. За неколико сати стекао је симпатије и љубав целог сјајан проналазак

лога света, а јавно мњење најпохвалнијим речима поздравило је његов проналазак. Дознао је из новина да су на брзу руку организоване две радионице његових апарата, а први егземплари тек што нису пуштени у продају. Сима отрча кући, извуче из писаћег стола и остале пројекте и рукописе и полете у институт. Донео је и нацрт за апарат што ће погађати човечје мисли и жеље, затим нацрт за други што има убележавати биографију болесника и тајне из његова живота. Научници су муњевитом брзином читавали рукописе а одмах затим излетали на балкон и оданде надвикујући се, сваки за себе и један другом сметајући, обавештавали светину пред институтом. То су биле гласине, гласови и гласићи и почињали су од тешког мумлања до пискавог цвркутања. Говорници су одушевљено доказивали и објашњавали све док двојици нису пали цилиндери с главе чак на улицу, а публика нестрпљива почела довикивати:

— Дајте нам те апарате! Купујемо их по коју било цену.

Наређено је да се све радионице и фабрике у вароши претворе у атеље за израду апарата. Радило се муњевитом брзином. И још у току ноћи довршено је неколико стотина егземплара и одмах разграбљено од нестрпљивих купаца. Наступило је алкохоличарско одушевљење по целој вароши. Апарат је откривао и физичке и психичке особине људи и одавао најскривеније мисли и жеље. То је нарочито било важно у фамилијарним односима. Један млад човек, смејући се, причао је како је волео своју женицу и веровао у њену љубав. Апарат му је показао да би га она одавно оставила, али се бојала беде и оскудице. Други један открио је да његова вереница чека на брак, да би одмах по венчању ступила у интимније односе са својим познаником, трговцем крзна. Овај јој је обећао скупопцену бунду за прво браколомство. Једна госпођа из превелике благодарности пољубила је Симу.

Oна је много волела своје унучиће и радовала се кад су је водили по бањама да поправља оронуло здравље. Сада је дознала да ови не желе много њено оздрављење. Нека модискиња загрлила је Симу и захвалила му што је научио истину. Отац је наговарао да пође за једног младића. Сада је дознала да је тај брак у главном потребан зато, да се њен вереник ослободи везе са неком досадањом љубавницом, а отац одузет и болестан, да осигура себи издржавање од зета. Раскинула је веридбу. Није могао избећи а да се не пољуби са неким старим политичарем. Овај је са задовољством констатовао да су му у странци експлоатисали снагу и интелигенцију неколико шпекуланата. Један лирски песник јурио је разбарушен за Симом и љубио му пешеве од капута. Он је увидео прозаичност данашњег друштва и разумео да идеална створења, предмети његових надахнућа, не заслужују никакву пажњу. С њим се утркивао један сликар. Овај је открио, да ни чланови жирија ни критичари, што су о његовој изложби дали похвално мишљење, не разумеју уметност.

У то доба стиже и прва депутација из унутрашњости. Дошла је да се поклони проналазачу, што као Месија спасава човечанство од лажи и лицемерства и да наручи за провинцију два вагона чудотворних апарата.

Сими се чинило да дани пролазе врло брзо. Догађаји су се развијали непредвиђеним током, јер су нова сазнања дала друге оријентације. У вароши постаде пометња и разрачунавање. Мужеви су напуштали жене, подређени роптали на старешине, син омрзнуо мајку, а оцеви децу. Апарат је почео да обара најглавније принципе и да руши идеале на којима је почивао опстанак друштва. Пале су две илузије, уништене амбиције, а остала горка и празна разочарења. Многи су зажалили за некадашњим животом, када се мање знало и мање патило. Настале су пијанке да се заборави туга, али

њу није било могуће истерати из срца. Срушене су обмане, а ове су за собом повукле у праšину и оно што се сматрало за велико. Нестало је ауторитета, нестало солидарности и алтруизма. Свуда су ницали нови очајници. Велике групе патника пођоше за савет код хуманих људи, али су брзо побегли, када апарат откри њихово лицемерство. Ишли су код свештеника, да им чита молитве, али апарат је показао да их он теши само по својој духовничкој дужности.

На пустој пољани иза града груписали су се незадовољници. Било је ту и жена и деце и старца. Плакали су, чупали косе и грували у груди. Клећали су на мокрој утрини и молили Бога да им помогне. Људи су жалили што се завадили између себе, жене плакале за мужевима и праштале им неверство јер нису могле без топлог загрљаја и чврсте заштите. Старци су звали унуке да им се врате, јер се видели да је тешка самоћа.

Наједном се исправи један човек и поче одлучним гласом:

— Браћо, све наше зло долази од тог ђавољег апарата. Док њега нисмо имали били смо срећни.

Светина одобри његове речи и он настави:

— Потражимо творца те чудотворне направе. Он је виновник нашег бола. Нека нам он помогне. Сви га послушаше. Зачас чврсте руке очајника дочепаше Симу и одвукоше га на један брежуљак.

— Помози нам.

Сима је уплашено зверео око себе, све су очи упрте у њ. Није умео да им помогне.

— Помози, помози! Ми патимо! Због тебе смо пали у очајање!

— Погледајте га кроз апарат, узвикну неко из гомиле. Њега је среброљубље руководило да пронађе ову проклету мајсторију.

Сви апарати упрти су у Симино срце. Људи су видели његову грамзивост према новцу, гадили се и њували га.

— Ти си упропастио наш душевни мир!

Да га казнимо викала је светина.

— Нека и он осети несрећу, нека упозна бол, добацивали су поцепаним гласом они из гомиле.

— На смрт, грмну један у раденичкој блузи.

— На вешала, повикаше остали.

Неки горостасни старац попе се на трибину и узе реч. Био је мистичан, као легендарни пастир, седа брада падала му је низ груди. Његова појава утиша светину.

— Браћо, не хитајте. Смрт је сувише блага казна за његов злочин. Треба га научити нашим патњама. Нека и он испије чашу горчине коју је нама налио. А то ће га постићи ако један апарат прикуцамо на његове груди мртвачким ексерима, да га не може никада скинути.

Сима се истрже и поче да бежи, али четири снажна човека прискочише му. Закуцали су највећи апарат на његове груди.

Чуо је око себе пакосни кикот и увредљиве речи. Светина је громко манифестовала своју мржњу. Вукли су га преко стења и странпутица до једне дубоке провалије. Гледао је како бацају чудотворне апарате доле у понор, одакле их никад нико неће моћи извадити. У ушима му зујао прасак полупаног стакла. Чудотворни проналазак сачхрањен је пред његовим очима. Остао је један једини апарат прикован на његовим грудима.

Оставили су га презреног и он је лутао по пољима, кријући се од свих погледа. Хтео је побећи на крај света, где нико још није чуо за чудотворни апарат и његово грозно дејство. А када се вратио у варош, чекало га је велико изненађење. Справа прикуцана на грудима радила је у пуном јeku и он је морао све гледати кроз њу. Видео је људе друкчије него их замишљао. Свуда око себе наилазио је на грубу материјалистичку истину, ситничарство, лицемерство и злобу. Разумео је да је досада ишао кроз свет са копреном на очима.

Тек сада је истина блистала пред њим у пуној светлости. Али је та истина била горка и страшна. Претерао је с проналаском, апарат је и сувише усавршен, наука је одвећ коракнула, физика претерала границу корисности. И он уцвељен промуца: Зашто свет није више леп? Зашто живети значи патити?

Није нигде видео спаса ни утехе. Лепе жене нису биле допадљиве, добри људи нису привлачили добротом. Поред лепог било је много ружног, крај мрве доброте гомилала се бујица зла.

Лупао се згрченим песницама у груди неби ли разбио сочиво од апарата. Оно је било несаломљиво. Чупао је са себе одело, да би избацио паклену справу. Она се није могла скинути. Створио је проналазак за којим је жудео, дао је свету највише што може пружити људски ум, а учинио и себе и своје ближње несрећним. И он паде поред једног уличног олука и горко заплака.

Скоро је падала киша, олука је био пун воде и млаки млазеви прљаве кишнице голици су му образе. Најпре су били јаки и непријатни, али се њин ток лагано мењао и постајао угоднији. Било му је лакше, дисао је мирније, у глави је осећао свежину. Пред очима му се расветљавало, улица се губила и нестајало олука и кишнице, а прикрадало му се осећање да се понова налази у својој соби. С лица се лагано скидала магла и он покуша да отвори очи. Налазио се у својој постељи, окружен рођацима и пријатељима. Чуо је шапат:

— Он долази себи.

Видео је крај себе мајку, што га већ четири дана брижљиво негује и чуо њене речи изговорене кроз сузе:

— Како ти је сине?

— Лакше ми мајко, протера он смешкајући се и подиже главу да целива њене смежуране образе.

1928.

СТАРА КУЋА

У Солунској улици, на Дорђолу, остала је, као успомена на старо доба, велика двоспратница Симовића. То је типична зграда са ћошком и високим источњачким одацима. Годинама је била забатаљена и неокречена, а станове закупљивала убога сиротиња. Кућу је подигао, некако за време Кнеза Милоша, газда Таско Симовић. Потрошио је много новаца на зидање, а кад су му приметили да купује одвише јаку грађу, он, сулуд и дурновит, за инат удари још јаче темеље и зидове. Имао је, кажу, младу жену са лепим очима, а кад је жена млада, онда седом супругу ни један зид није доста чврст. Али ни то му није било довољно. Када љубоморни старац увиде да се Београд покварио и жене почеле да се саме шетају по улици, одселио се у Цариград, да своју супругу и своје име сачува од срамоте.

Тасков син Зафир остао је за све време у Цариграду и тамо добио сина Горчу, који све до своје педесете године не дође да види Београд.

Пролазило је време. Умро је Кнез Милош и многи владари после њега. Вођене су ослободилачке војне па и велики, светски рат. Држава, некада малена проширила се далеко на Југ и Запад, а исто тако и Београд и од варошице постао велика престоница са модерним палатама. Али Солунска улица на Дорђолу остала је исто као некада, ста-

ринска и ружна, а у њој најзапуштенија била је стара Симовићева кућа.

Једнога јутра, пре можда годину дана, дошли су пред стару кућу зидарски радници и, на велико изненађење суседа, почели стругати стари почађали креч. Такве госте овај дом није видео више од педесет година. Суседима је поправљање куће изгледало као скврнављење старог споменика. Шушкало се да је кућа продата неком странцу, а то је примљено с великим огорчењем. Међутим нови становник био је главом Тасков унук Горча Симовић, средовечан човек и већ потпуно сед. Личио је на остале становнике улице, што проводе цео век строго водећи рачуна, да од новог нараштаја ништа не науче.

Одмах пошто је кућа окречена (а ту грешку опростило му је суседство, као свом човеку) појавила се на вратима гвоздена полука и катанац. То је била нека врста пријавног испита и газда Горча га је једногласно положио пред Дорћолцима, који су га већ сутрадан с поштовањем почели поздрављати.

Газда Горча имао је једну кћер, али се на улици увек виђао сам. Готово по цео дан седео је у сали Академије, сркао чај, пушио и прелиставао дневне листове. Разговарао се једино, а и то ретко са два три стара Београђанина. По Дорћолу се причало да је ћутљив, да много зева, да закључава своју кћер и да гладује. Шапутало се да је пострадао у трговини. У Цариграду је, кажу, пошло на горе. И тамо се свет искварио и нема више живота старом нараштају. Газда Горча је све изгубио а вратио се у Београд на старо огњиште, јер му је оно још једино остало.

Имао је два сина, али је нерадо о њима говорио, јер су поновачени отишли у Америку, у лов за срећом. Жена му одавно умрла а он остао сам с јединицом ћерком Меримом.

Ова млада девојка морала је живети према

очевимazorима, по несносним принципима Оријента, а то је падало врло тешко. Дошла је у Београд надајући се, да овамо не постоји више ни једна кућа с резом и катанцем. А када је видела стари дом Симовића, она паде у очајање и поче плакати од јутра до мрака.

Плакала је неколико месеци, а затим престаде. Има туге која се може утешити, има несреће која се може преокренути у срећу. А за срећу је некако магловито, али пријатно сазнала, када је једног вечера крадом седела крај отвореног прозора. У првом сумраку она је приметила једног пролазника. Мику Стошића.

О Стошићу се говорило да је ретке среће. Постао је народни посланик у тридесет и другој години, а као банкар зарадио је много новаца. Али Мика се сматрао срећним тек оног вечера, када је прошао Солунском улицом.

— Како сте дивни. Ја не видех лепше девојке у вароши. Зашто сте се сакрили у ову ружну улицу. Зар не волите шетње.

— Волим их, али мој отац...

— Хоћете ли да се састајемо сваког вечера, питао је Мика молећивим гласом Мериму.

— О да, врло радо, али мој отац то не би смео сазнати. Он ми не да ни ја прозор да станем.

— Али кад бих га ја молио?

— Никако, он је врло строг.

Сутра дан Мика је био разговорнији у посланичком клубу. Говорио је дуго о конзервативном друштву, које треба из основа изменити. Сви су му одобравали, јер у клубу није био обичај, да се некоме у лице смеју.

Мерима је била још врло млада и страшљива као веверица. На лицу јој вечито играо румен источњачког стида. Поцрвенела је до ушију, кад је Мики признала да је крадом набавила кључ од врата и катанца. Први је задржала код себе, а други предала свом новом познанику на чување. Ми-

ки се допала ова харемска деликатност. Осећао је симпатије према лепој заточеници, а шетње с њом чиниле су му задовољство. Годило му да види како јој дрхте руке кад откључавају врата и где се грчи целим телом кад кроз капију промоли главу и гледа, да је не опазе суседи.

Наступила је јесен и време се проружњало, а шетње проредиле. Мерима се окуражи да прими љубавника у свој стан. Тамо му је причала бајку о својој фамилији. Том измишљеном историјом желео је Горча да у својој ћерци усади понос.

Прича се о прадеди да је убио три човека што су волели његову ћер. Брат тога чудовишта запалио је своју рођену кућу и у њој изгорела жена и њен љубавник. И деда јој је био страشان. Имао је дивну ћер а када се у њу загледао један недостојан створ и тајно ушао у стан, овај га је ухватио, стрпао у џак и бацио у Босфор.

Али Мика је осећао у себи чудан пламен, који нису могле угасити никакве страшне приче, напротив, желео је да се упозна с њеним оцем и тражио згоду да то учини.

Једно поподне дошао је он у Академију и затекао Горчу у тренутку када је завршио партију карата и одмарао се сладећи цигарету и кафу. Упознао се тобож пословно, ради неких обавештења о Цариграду.

— Где сте запослени, запита он доцније.

— Нигде још, тек сам неки месец у Београду, процеди газда Горча.

— О, па тако дуго нисте започели посао?

— Тешко то иде.

— А шта је ваша професија?

— Био сам трговац, али не држим више радњу.

— Можете овде отворити трговачку агенцију, ја вам стојим на услузи својим везама.

— То не волим.

— Онда можете добити лепо место у каквој банци.

— То већ може, процеди Горча.

Мики се допаде идеја, да овог човека негде добро намести. Још му је зујала у ушима страшна историја људи, исечиних на череке и бачених у Босфор. Чинило му се да не би било рђаво, ако овом мргодном потомку страшних предака осигура леп месечни приход.

Сутра дан нашли су се понова, а Мика саопшти да му је нашао место. Имаће газда Горча велику плату и још проценат зараде у банци, где је Мика главни акционар.

— То није лоше, додаје Горча важно и нуди Мику из своје табакере, а то је велика почаст.

— Нећете имати много посла.

— Није лоше, али да размислим.

Газда Горча је размишљао неколико дана и тиме придавао себи значаја, да најзад младић поче да богоради и преклиње Горчу да уђе у банку.

— Размислићу младићу. А је ли тај посао достојанствен?

— Достојанствен, наравно, и то како. Бићете господин човек.

— Онда може.

Стара кућа поче да мења изглед. Још од прве плате купљено је нешто од покућанства. Мерима добила две нове домаће хаљине, а дечко из бакалнице почео доносити пуне корпе ствари за кућу.

Дивна је драж Истока. Све се ради тајно, а састанци су слатки, кад кроз паучасту мрежу љубавне среће провирује невидљива слика конзервативног оца. Сваки покрет у суседној кући натерује хладан самртнички зној на чело, а кораци на улици каквог обичног пролазника чине да кроз главу пројуре хиљаду најстрашнијих мисли. А кад се примире, он сатима гледа Мериму, загаситих очију и малих уста што се скупљају да му протепају нежну реч, смишљану целе прошле ноћи. И Мика је осећао да се у њему развила јака љубав која се ничим више не би могла угушити. Кроз

Мериму је заволео и стару кућу са резом и катанцом и натмуреног газда Горчу и његову комичну надутост. Заволео је чак и стари намештај и зарђале кубурлије и јагагане сумњивог порекла. При таквом расположењу Мика је једном говорио у посланичком клубу да законом треба забранити модернизација и новачења у нашем народу. Сви су га мирно саслушали и одобравали му, јер као што је речено у клубу није био обичај да се неком у лице смеју.

Једне хладне јесење вечери Горча је по обичају пошао из канцеларије у кафану. На улици је беснела олуја, киша тек што није, а кад почне, неће стати до ујутру. Горча није имао кишобрана и место у кафану пожуре се право кући. Ветар је све више беснео и дизао страховиту прашину. Горча је журио кроз улице и грдио погано време и своју заборавност. Пред самом капијом осети неколико водених капи по лицу. Киша је већ почела, али срећом ухватила га пред кућом. Он одгурну капију и уђе у двориште. У руци је држао спремљене кључеве од катанца и улаза. Наједном застаде. Гвоздена полуга није била на своме месту већ с откључаним катанцем лежала доле.

Горча набра обрве.

— Ко је то у кући?

Није дуго морао размишљати. Брзо је себи дао одговор јер му у тренутку изиђе пред очи слика његовог добротвора, који му је нашао тако сјајно место у својој банци. Хладне капи биле су све чешће и влажиле му нос и образе. Горча још јаче набра обрве и рече љутито.

— Сад не могу унутра. Он је још ту.

Ветар је полако престајао и уступао место хладној јесењој киши. Горча се мрштио и љутито гледао откључана врата. Доле на земљи злобно се кривели катанец, велики, као са житарске магацине, а тешка полуга од кованог гвозђа опружила се поред њега, као добро нахрањени мачак крај огњи-

шта. Могло се ући без задржавања. Откључавање катанца чини непријатни посао на пљуску. Али Горча се није журио да уђе под кров. Видео је, да је његово присуство нежељено у старој кући. Брзо се прибрао и бесним корацима пође на улицу.

— Ето, сад морам да киснем.

Полио се уз улицу и ушао у кафану Дорћолска Касина. Вода се цедила низ рукаве и пешеве од капута. Био је љут на кишу и на себе сама, што је тако рано пошао кући и дознао нешто, што му ни најмање није било потребно да зна. У кафани је седео дубоко замишљен, мрко гледао преда се и из сребрне табакере сваки час палио нову цигару.

Око десет часова Горча се понова нађе на улици. Киша је још увек падала и стари цвекотао од хладноће. Трчао је до куће гацајући у путу по личним барицама. Пред капијом изненада зави страшна ветрина за мало га не обори. Одељу осушено у кафани било је понова мокро.

На вратима затече исту малопређашњу слику. Гвоздена полуга лежала је на земљи. Чинило му се, да се смеје то црно гвоздено чудовиште и подругљиво намигује на њега, а катанац пакосно показује да је откључан. Врата су отворена, ко же ли може да уђе, а напољу је тако грозна киша, да би чак и овчарски пас, навикао на непогоду, пожелео да се завуче под заклон. Вода препунила олуке и свила се преко ивице на калдрмисано двориште, а код улаза развило се читаво језеро.

— Боже, још треба чекати.

И Горча раздражен до суза пожури понова у Дорћолску Касину. Повукао се за крајњи сто и грчи од зиме, ма да је у кафани била запара од прегрејане пећи, ларме и дуванског дима. Седео је читав сат а када му је већ позлило, он тешка срца пође старој кући, решен да се склони у подрум и тамо сачека Стошићев одлазак.

Ушао је у двориште и пошао право подрумским вратима, али се изненади кад погледа на

улаз. Гвоздена полука била је на свом месту, заглављена у пречаге а катанац закључан. Обе ове мрске ствари личиле су на препредене лупеже што, претварајући се на најбезочнији начин, иронично глуме исправне и спокојне људе. Он откључа катанац и врата. Све је било у потпуном реду. Примеран мир владао је у целом стану, није било трага од каквог немилостиво догађаја. У трпезарији је затекао кћер, где мирно чита некакву корисну књигу и благо се осмехује на оца, као увек, када се овај враћа кући.

— О како си покисао, драги оче. Куд да заборавиш кишобран. Тако сам се бринула.

— Не мари ништа дете моје.

— Што ниси дошао пре кише? Ето, због те кафане одело ти влажно, а можда си и прозебао. Ви људи баш не можете без кафане.

— Шта да радим, навикао сам.

— Што ниси раније дошао? Да си из канцеларије право амо, не би те ухватила киша.

— Па јесте, погрешно сам.

— Ето, ми женске стално седимо код куће и није нам досадно.

Мерима брзо изнесе вечеру а топла чорба мамила је Горчу да се пожури с пресвлачењем и примакне столу.

*

Горча није имао разлога да се пожали на судбину. У банци је постепено добијао лепе повишице и живот му сваком даном постајао удобнији. На старој кући стајао је катанац ревносно закључаван. Горча је долазио доцкан кући и строго водио рачуна, да на променљивом времену не заборави кишобран. Тајна кишовитог јесењег вечера остала је, да је он, ником не поверавајући, понесе у гроб.

Чуло се да се стари помирио са синовима и да ће и они ускоро доћи у Београд, да заузму места у Стошићевој банци.

1927.

МЕТАМОРФОЗЕ

Лепо лице и добру арому имало је вино из подрума газда Пере Лазаревића. Као ћилибар жуто, а мирише на суво грозђе и има слadak укус. Било је више врсти вина, али најбоље је оно из најмањег бурета, што се точило о празницима.

Дивно је бадње вече, уз топло огњиште, поред младе жене и златне дечице што дижу грају пију-пију квокво.

Појела се риба, куснули и резанци с медом и играо пар непар. Већ породица иде да спава. Газда Пера је уморан, али неће још у постељу, још само једну чашу...

По собама је свечана тишина. Мирише фини зејтин из кандила и слаба светлост баца велике сенке по столу и зидовима. Послуга донела печено прасе и ставила на сто, да домаћин прегледа је ли печено, а затим ће га оставити негде на поље, јер газда Пера и сви укућани једу само хладну прасећину.

Газда Пера се смешка задовољно, прасенце је мајсторски печено. Голица га мирис кожурице чак и после онако богате посне вечере. Не наређује да га изнесе, нека још стоји. Румена прасећа глава смеје се кроз раздвојене вилице, зачепљене орахом.

Лепо лице и добру арому имало је вино из подрума Пере Лазаревића. Као ћилибар жуто и

слади кад се пије. А газда Пера није волео да се броје чаше и мрзео је слабиће, што тек у друштву искапе коју. Вино је Бог дао људима. Да не ваља не би га дао, а кад је већ ту, може га човек пити и кад је сам. Пријатно је гледати у венчић мехура око стаклених зидова. У чаши је отвореније боје него у боци, а то газда Пери никако не иде у главу. Жури се да испије и сипа другу, али исти резултат. Док је у боци жути се као дукат, а у чаши већ је блеђе.

— Чудо, чудо, шапуће газда Пера и опет налива чашу.

Узалуд, чим изиђе из боце вино се мења као да је, сачувај Боже, овако fino пиће мешано с водом. И газда Пери то паде комично и поче се слатко смејати. Осећао је да га топлиота све више обузима а на лицу избија крупан зној. И њему се учини да има још смешних ствари у овој соби. Тамо у углу, на писаћем столу, види где се мастионица врти као чигра, а перо се усправило шета се по зеленој чоји и клања неким луткама и пајацима са прапорцима. Газда Пера се све више смејао и чудно како је то глупо што прозор час постаје врата а час се претвара у зид са сликом неке талијанске пиљарице. А најсмешније је било вино што је, ево, већ на дну боце, а још увек мења боју кад пређе у чашу.

Али није се смејао само газда Пера, још се неко слатко и од срца смејао том чуду. И када се овај уозбиљи, онај други продужи да се смеје. На једном прасеће вилице почеше се мицати, орах паде на земљу и газда Пера рођеним ушима чу речи:

— Да чудне ствари! Вино са две боје!

— Прасе говори! Печено прасе чуди се и смеје! Зар је то могуће, помисли газда Пера и упита изненађен:

— Зар ти можеш да говориш?

Прасе отвори печене очи, намигну и рече: подругљиво:

— Зашто да не? И ја сам Божији створ као и ти.

— Али ти си прасе, односно печеница?

— И ја могу да говорим, зар је то нешто ново? А да, чуо сам да су моја браћа ћутљива, али то није разлог, да ја не говорим.

— Па зар ти ниси мртво?

— Мртво! Каква иронија! У природи ништа не умире. Мењају се само облици и прелази из живота у живот.

— То значи да кад ја поједем своју печеницу она може поново оживети.

— Да, али не више као прасе. О само сам се једном могао преварити. Какво је то задовољство живети, трпети зиму и врућину, глад и жеђ, само зато, да бих једног дана постао обична свиња.

— Ви рекосте, поче газда Пера учтивије, из поштовања према здравом резонувању, да сте се преварили што сте постали, извините за израз, прасе. Значи да бисте Ви могли и нешто друго бити, да сте хтели.

— О да, могао сам изабрати и нешто паметније, нарочито кад се узме у обзир да сам већ био на свету у другом облику, и то не једном већ пет пута.

— Па шта сте то све били ког ђавола, кад морам, Боже ми опрости, на благ дан да се таквим речима служим.

— Шта сам био, свашта. Најпре човек.

— Човек? Овако, баш човек, као ја на пример? А кад сте то били?

— Пре петнаест година. Тада сам био млад и леп музичар. Живео сам за уметност, а надахнуће ми је пружала лепота моје драгане, мале гараве Мице Јовановић...

— Пардон, знате ли, молим Вас, да је та госпођица доцније постала...

— О наравно, али немојте се узбуђивати баш и ако је она сада Ваша госпођа. Сећам се и како се Сјајан проналазак

то десило. Она ми је рекла: Дуго сам се решава-
ла између гупог богаташа и талентованог сирота-
на. Изабрала сам оног првог.

— То је измишљотина. Она Вас није никада
ни погледала.

— Варате се, гледала ме је она и као девој-
ком а и доцније. Допустите молим Вас, имате
очигледне доказе. Кад би она поред Вас имала
онако дивног синчића Милоја.

— Он је мој син.

— О молим, то је моје слатко дете. Можда
није сасвим у реду да Вам откријем ту тајну, али
мени се мора и опростити. Ја сам сад у својству
једне свиње а од ње нећете тек тражити неко у-
људно понашање. Да господине, Милоје је мој
син. Он и не личи на Вас. Врло је леп, има дивну
свилену косу и паметне очи. Ви се поносите с њи-
ме и свет Вам завиди, али ништа не мари, ја Вам
не пребацујем.

— То је чудновато. Ја у то не верујем.

— Ево још један доказ, он воли музику. Јуче
сте га тукли што је хтео да побегне у бандисте, а
Ви знате да у Вашој фамилији нико није волео
музику.

— Ја се сећам једног музичара, поче газда
Пера. Свирао ми је једном на слави и тиме отпла-
тио неки дуг у радњи. Он је одавно умро.

— Ето видите, то сам био ја. Сиромах ја, нисам
био срећан као Ви, да и даље милујем косу наше
драге Мице. Умро сам да бих се појавио у другом
облику. И моја сентиментална природа шта је
могла боље желети него да се појави као какав
леп цвет. Постао сам кризантема, која је ускоро
једног јутра прецветала у башти цвећаревој. Тај
век био ми је врло кратак. Брзо сам променио све-
том и то захваљујући Вашој госпођи.

— Опет дирате у моју фамилију!

— Једне јесење вечери закуцао је један млади
гардиста на врата Ваше спаваће собе.

— То је лаж. Ја се тога не сећам.

— Не можете се ни сећати. Ви сте тада били на путу, иначе, наравно, куд би се и могло замислити да поред једног таквог домаћина и врлог супруга....

— Доста са коментарима, испричајте догађај.

— Гардиста је био нежан и донео Вашој госпођи кризантему, односно мене. Ја у мало што нисам моментално увенуо од бола кад видех да се она најстрасније пољуби са тим грешником. Опростите, тешко ми је и да причам такве ствари.

— Вама је тешко а како је тек мени да све то слушам.

— И у јутру кад су изишли из топле постеље обоје ме пољубише и заденуше у вазну. Можете мислити како ми се срце цепало гледајући свог ривала где се равнодушно облачи и распитује кад ћете опет путовати. Ви сте, хвала Богу, били поштеђени те непријатности. Допутовали сте тек увече, а тада је све било у реду. Пред Ваш долазак, госпођа је уништила јединог сведока те љубавне ноћи. Бацила је мене, кризантему, у загрејану пећ и ја сам изгорео као какав јеретик.

— Штета што ми не умете рећи шта је даље било с оним другим неваљалцем.

— То Вас не умем услужити. Када сам се понова појавио на свет, нисам га више виђао. Тада сам постао славуј, чедо месечине и љубавних састанака. Свако вече певао сам у Вашем винограду над хладњаком, где је увек, пре него Ви стигнете из вароши, седела Ваша госпођа са својим новим љубавником Срећком, управником расадника.

— То је лаж. Срећко је поштен човек и мој пријатељ.

— Верујте, молим, мени очевидцу, који би још много што шта видео, да ме није једног дана укебала на спавању Ваша мачка и појела.

— Ужас! тако страшне оптужбе против моје жене.

— Умирите се, то није трајало дуго. Већ после годину дана приметио сам да су те везе престале. Тада сам се приказао у претпоследњем облику, као домаћи пас Џеки.

— Тај Вам облик и доликује. Боље да сте то од увек били.

— Тада сам видео да Ваша госпођа има нову симпатију у виду Ђоке шлосера. Та нова веза била ми је врло антипатична. Осећао сам се страшно увређен. Преставите себи тај скандал. Први љубавник чувени музичар а четврти шлосер. Ја сам се решио да му се осветим и једно вече, кад се он шуњао око Вашег стана, ја сам страшно заурликао и кидисао на њега. Али сам се брзо покајао јер...

— Доста, умукните једном, викну газда Пера гњевно.

— Тај проклети мајстор Ђока није никад ишао у авантуре голих руку. Лупио ме је великом турпијом по челу, да сам за навек ућутао.

— Та престаните са тим гадостима, викну још јаче газда Пера и скочи са столице, али у том претури боцу и разби је у хиљаду комада. На вратима од трпезарије појави се госпођа Лазаревић и рече строгим гласом:

— Што ти не лежеш.

— Одлази, одлази грешнице! Не излази ми пред очи на овај благ дан! Знам твоја недела. Ова свиња говори, зна све, чуј!

— Човече какве су то лудорије. И госпођа Лазаревић продрма снажно свога мужа који махиално протрља очи и погледа. У соби је био потпун ред и мир. Печеница је дежала на великој тепсији а из отворених вилица вирио је велики орах.

Господин Пера се насмеши мало постиђено и више за себе процеди:

— Глупости, како да после овако лепог вина буде тако ружан сан.

ГРЕХ

По вечери жупник Климентије беше боље расположен. Потпуно се одморио од пута и сада тек осетио пуно задовољство што се налази у Марсељу код свог омиљеног синовца Пере Булика, студента медицине.

Отац Климентије, чувени жупник у Цавтату, већ више месеци није видео свога Перу. Пре годину дана послао га је на науку а сад се већ покајао. Далеко је од тог јединог рођака, а навикао је раније да све своје слободно време проводи с њим. Велики идеалиста и врло побожан, он је на Цавтату проводио живот држећи се строго хришћанског морала и улазећи у анализу филозофије богочовека. Синовца је васпитао доста скрушено, према принципима своје религије, а синовац сањалица, није се никад трудио да се отресе свога учитеља. Остао је потпуно одани дисциплинус, вољен од стрица, који му је у знак нарочите пажње допустио да вечерас заједно попију мало доброг бургоњског вина.

Већ је доцкан, испивена је пуна боца и друга отворена. Неки ружичасти топли таласи играли су на образима старог свештеника, што се лагано мешкољило на удобној наслончади.

— Радујем се што смо опет заједно, поче стриц. Жељан сам разговора. Увек сам сам, а то је врло суморно. Како је тешко живети без везе

са осталим светом, а ја сам осуђен да, и поред свакидашњег сусрета с људима по своме позиву, будем далеко од њих. Они ме сматрају за друкчије биће. Нисам им близак ни раван и, лишен свих задовољстава обичног човека, ја остајем усамљен као пусти кедр на Ливану. Каткад помишљам, има ли овакав живот у опште циља.

— Ви не смете тако рећи, драги стриче, поче синовац мало разнежен овом исповешћу. Ви имате леп духовнички задатак, а реторски и списатељски таленат учинио Вас је чувеним.

— Не, не, мој рад није тако плодноносан.

— Ви можда не увиђате, али ја то врло добро знам. Придике су вам драгоцене и падају као мелем на душе вашег народа. Прошле недеље читао сам Ваше ново дело о греху прељубника што сте ми недавно послали. Оно је у мени самом имало чудно дејство.

— Заиста, то ми је пријатно чути.

— И добри савети спасли су ме и одвратили да не учиним један тежак грех, што ми се никад не би могао опростити.

— Грех, заустити свештеник.

— Да, на жалост.

— Испричај ми.

— Не могу, није та прича за Вас. Таква неразмишљена авантура треба да остане далеко од Вашег ува.

— Реци само слободно, ја ћу те саслушати.

— Бојим се да немам права тражити од Вас толику жртву. То је немила историја, али кад допустите, испричаћу Вам све. Ви знате колико ја волим море. Рођен сам на лепој далматинској обали и још у детињству омилело ми је то плаво пространство. Волим кад његове воде заиграју уз обалу. Лаки таласи скакућу и маме као девојка што први пут открива груди човеку. Они моле, шибaju беличастом пеном и вриште. У њима су скривене жеље појудних жена што у поноћи љу-

бе замишљене људи. Волим га кад по подне припече сунце, једрилице суморно отпусте платна, а преко воде падну златни штитови од сунчаних зракова.

Једне вечери шетао сам се обалом и слушао разговор валова и обалских дрвета. Био сам сам, а тешко ми је било да ћутим. Желео сам да се неком поверим. Радо сам се упознао са једном малом, несташном женицом. Имала је једва 20 година. Како сам се обрадовао кад чух њену љубав према мору. Она је обожавала вечерњу зеленкасту пучину смарагдове боје и љубичасто небо са сплетом цируса. Постали смо брзо блиски. Отпратио сам је до стана у Приморској улици. Договорили смо се да се сутра дан нађемо на купању, али не тамо на варошкој плажи, већ далеко, код оних стена, на путу за Тулон.

Сутра дан дознао сам од ње много више. Она је тек две године удата за капетана неког поморског пароброда. Муж јој долази тек свака два месеца. Њој је тешка и досадна самоћа. Родом је из иностранства, с мужем се упознала у једном талијанском пристаништу, овде нема никога а она је научила да је неко поред ње.

Чинила ми се дивна. Мамила ме њена бела кожа и кестењаста коса, што лепрша на ветру. А румене уснице чудно су се шириле при осмеху и пуштале белим зубима да светле бисерним сјајем.

Једног дана искушење је превршило меру. Били смо на уобичајеном купању. Мала је отишла у густо шипражје да свуче одело. Ја сам био узнемирен. Лишће је скривало њену наготу, мирно, мртво лишће лавора, рузмарина и палми. Чудно је то лишће, вечито младо и зелено а тако бестрасно. Ни једна грана да задрхти гледајући њена бела бедра. Лагано сам се упутио месту где је она. Неосетно сам размакнуо гране са хиљадом листића што су сачињавали ову пољску кабину.

Сунце је топло и златна боја зракова помешала се са зеленилом вегетације, а кроз мале пропусте, између грана и лишћа, беласа се њено витко тело. Груди пуне и млечне стоје усправно, а по њима се шета њена мека рука и додирује их. Бела леђа играју кроз мрежу листара као комади слоноваче. Игра зелено лишће, пљушти киша златних зракова сунца, кроз главу шишти талаз чезнућа и похоте. Побеглао сам одатле, али је замном ишао врели огањ, мирис жене и сјај њеног тела. Био сам уморан, крупне капи зноја сливале се низ лице, ноге малаксале а руке круте. И чинило ми се да сам пијан. Глава је била тешка као после много вина, и разних јела. Стомак притиснуо као олово, а по мозгу се изукрштале мисли. Сунчано по подне, а ја сам осећао језу. Нека потајна грозница лони ме и сажиче и гране су биле страсне, стење разблудно, а море грчило од похоте.

Презрео сам све обзире, заборавио сам да је то туђа жена, жена која је другоме поверила себе и пред Богом и пред људима.

Моја је љубав била јача од свих обавеза. И ја сам се решио да јој речем своју љубав.

Чух како ме неко зовну по имену. Нагло се трезним, дижем са земље. Одело је изгужвано, шешир пао у прашину. Она је већ на обали...

Кип обложен црном затегнутом материјом. То је мала у костиму за купање. Маше ми белом руком и зове ме да се купамо. Ја сам заборавио да се свучем.

Она скакуће с камена на камен. Бистра вода прелама слику њених замочених ногу. Бежим у други шиљак, дивљачки сам почео да бацам са себе одело, кидам дугмета, и после неколико тренутака ево ме у костиму, трчим у млаке таласе мора.

Пливамо напоредо. Како њене руке вешто пресецају вале. Пливамо брзо, удови се грче, таласи

запљускују наше главе, а ми журимо незнано куд, све даље, кроз плаву воду.

Никад писам ишао тако далеко од обале. Већ пола часа хватамо ширину, руке малаксавају од брзих грчења мишића, а срце игра да угуши. Она плива као мала несташна риба. Костим јој се затегао на леђима, а тело иде напред, све напред, кроз таласе и струје. Вода је час топла и позлаћена сунцем, час тамна и студена да се грче руке.

Вратили смо се на обалу тек после једног часа. Били смо уморни и узрујани. Њен костим се затегао и одаје све контуре тела. А доцније, када смо се одмарали на обалском песку, пришао сам јој и узео малу главицу у своје руке. Како је то чудно. Она се није изненадила. Пала ми у наручје и обасула ме пољупцима.

Рекла ми је да дођем у недељу у вече у њен стан. Ја сам био у њеном власништву, играчка дубоке жеље што је играла у њеним очима. Обећао сам да ћу доћи.

Али у недељу пре подне стигла ми је Ваша нова књижица, драги стриче. Прочитао сам је и разумео Вашу мисао о греху прељубника. Како су тешко падале речи опомене. Свака од њих била је за мене позив на прави пут и ја сам осећао тежину греха прељубе и у моме срцу гомилале се оптужбе против мене самог. Ја сам био злочинац који тек што није извршио дело. Прочитао сам књигу до краја и раскинуо везе са демоном. Испунио сам часно своју дужност, нисам отишао на састанак и никада више нећу зажелети да видим ону заводницу из Приморске улице.

Синовац је завршио причу. Нема тишина завладала је после ове исповести. Стари и уважени проповедник, жупник Климентије мирно је пушио цигару и нешто дубоко мислио. После дуге паузе стриц отпоче:

— И ти је ниси видео доцније?

— Нисам, а данас је већ четвртак.

Жупник дубоко уздахну и смирено склопи руке на трбух. Студент беше оборио главу као некада када је као скромно ђаче поверовао стрицу своје погрешке у школи.

— Сигурно се нашла увређена. Жене су осетљиве у тим стварима.

— Мислите, рече студент готово кроз плач.

— Не знам... рекао бих... а изговарати се и лажати да си нечим био спречен нема смисла.

Жупник је лагано пио остатак вина у чаши, смешкао се и лутао погледом негде по таваници. Студент је седео наслоњен лицем на згрчене песнице, блед и невесео. Није се ни окренуо кад се иза њега отворила врата и управитељка пансиона јавила, да су им спаваће собе припремљене.

Жупник се први диже, приђе синовцу и нежно га помилова по коси.

— Како си порастао, читав човек! Пролепшао си се, исти твој покојни отац у младости. Само се чувај сувише бурног живота. За час се изгуби здравље, а моја је жеља да будеш увек снажан и напредан.

И свештеник се лаганим корацима упути својој соби, док је младић збуњен гледао за њим, као да се трудио, да нешто ново разуме.

1926

Т Е С Т А М Е Н Т

Наступио је свечан тренутак смрти, а природа је удесила да га осете и праведни и грешни: Сваки мора да умре, у суђеном часу тело и најокорелијег безбожника постаје светиња, или бар нешто, чему се нарочито придаје важност.

Ђоки Настићу се чинило да је умро. Није се колебао у том уверењу и ако би по неким чињеницама могао закључити да је још жив. Познаници, пролазећи поред куће, вређали су га и погрдно називали, што се не чини према мртвом човеку, а дужници остали брижни, као да још стрепе од његових принудних наплата. Али Ђока је тврдоглав и кад је једном рекао мртав сам, остао је при том, упркос сваком резонувању.

Осећао је да лежи у гробу, у металном сандуку, што је према његовом мишљењу био рабатан и преплаћен, исто као свеће и покров. Слабо га тешило уверење да то увек тако бива, кад се умре изненада и набрзо треба припремити погреб. Ставра Јовановић, воскар и власник погребног предузећа, био му је друг из детињства, па се ипак пожурио да подметне свеће најлошијег квалитета и опреми га с покровом изеденим од мољаца.

Гарда Ђока се радовао што га смрт није савим уништила. Разум је још функционисао, налазио се при свести, као да је жив, а видео је боље него раније. Могао је лепо да посматра целу ожа-

лошћену фамилију, где плаче и баца у гроб, по
обичају, груде земље и то велике и тешке. Нај-
више земље натрпао је синовац Петар Настић,
професор. Уживао је да то чини, па сем земље
бацио и овеће каменце, као да је хтео блажено-
утокојеном да разбије главу. Ту су и остали
синовци и сестрићи, згледају се значајно као да
би хтели питати, шта је с тестаментом. Видео је
и лекара, шетка се око гроба и запитује коме
треба упутити обрачун за лечење покојника.

Свештеници су очитали последњу молитву а
надлежан парох држао похвално слово. Лицемер,
у мало се није загрцнуо од смеха, када је поме-
нуо:

— Наш драги покојник живео је по моралу
хришћанске цркве.

Да би се прибрао и уозбиљио, поче сметено да
кади гроб, крсти се и рецитује псалме.

— Душа нашег милог Ђорђа, продужи парох,
наћи ће своје место у рају, пре, него се овај дим
тамњана и измирне подигне изнад његовог свет-
лог гроба.

Ту и Ђоки паде смешно сећајући се истог
попа, где му је лане љутиго рекао:

— Ђоко, Ђоко, твоја душа неће ни у паклу
мировати, него ће се завући у вукодлака и друге
нечастиве, што их људи глоговим коцем тамане

Други говорник био је из реда финансијера.
Износио је покојникове врлине и помињао његово
милосрђе, а свет се кревељи, исмејава говорника
и додацује му пошалице, као да су у берзанској
кафани.

— Е, оде газда Ђока, вајка се тобож један.

— Па и време му је, додаје други. Не може
се вечито живети и згртати паре.

— Благо конкурентима, шану трећи.

Те две последње речи најтеже су падале по-
којнику. Оне су говориле да је прошло време ње-
говог рада и шпекулација, а променуо је светом

пре него је посвршавао прешне послове., пре него је завршио борбу са удруженим противницима из чаршије. И њему паде на ум да размишља о привремености људи. Жив човек ради све што зажели, може да купује имања, да растури управу банке, да ухапси дужнике, да обори или подигне цене на тржиштима и себи извојује важност и поштовање. Кад умреш ниси ништа, вредиш колико и буђав еспап, што само бадава запрема место у магази. Ником ниси потребан и гледају да те што пре испрате на гробље. За живота финансираш највећа предузећа и водиш најживљу акцију у привредним круговима, а кад умреш, сваки бо-зација има веће пословне способности од тебе.

Погреб се давно свршио, београдско гробље опустило а гробови мирно тонули у вечни покој. Ђоки се ова тишина учинила монотоним. Добио је вољу да погледа шта се дешава у вароши и дозна како је свет примио његову смрт. Ово је било лако изводљиво, истог тренутка, ни сам не зна како, нашао се изван гроба. Напустио је гробље и пошао улицом. Пролазници га нису опажали, постао је невидљив. А ово се Ђоки допало као врло лепа привилегија мртваца. Попео се на трамвај и возио, задовољан што га кондуктер не види и не нуди му карту.

Чинило му се да је прошло више дана од његове смрти. На улици је срео рођаке где се у групи упутили у суд на отварање тестаментa. Ђока се пожури за њима. Мрзео је целу ту гомилу и злурадо се осмехивао предвиђајући крај њихове данашње шетње.

Покојник је за живота био раздражљив а нарочито се нагло љутио кад само помисли на неког од својих рођака. Ту је особину задржао и после смрти, и није чудо што је цептао од муке и јада када је сада видео на окупу целу фамилију.

— Ено га мисли он, ту је и мој синовац Пера Настић, професор, гладница, чита руске писце и

декламује: сваки који се роди, има права да живи. Да живи, разумем, али треба да ради, као његов покојни отац Воја, предузимач. Доцније је, додуше, пропао, па сам ја купио имање кад је ишло на добош.

— А, ту је и моја слатка сестричина Љубица. Мрзим је из дна душе. Лане се тровала, неваспитано створење. Када је постала пунолетна и тражила преко суда, да јој као старалац предам имање, ја лепо поднео рачун, да је све потрошено на њено издржавање. Рачун је био прилично тачан. Најзад шта ће њој имање, да га онако неупука упропасти или однесе у мираз каквом глупаку. А ова кад је све потрошено, пред самим судијом викнула ми на најбезочнији начин: —

— Лопове, лопове!

— Тужио сам је за увреду и клевету, али судије биле на њеној страни те ме наговорише да одустанем од тужбе, а као накнаду да ми она преда накит њене покојне мајке Јелене. Ето и ту сам био добар и попустио, а она неваљалица тровала се, зато што се тобож одваја од успомена. Одкуд је накит успомена. То је еспап као и сваки други, а да није тако, јувелири не би били трговци, него скупљачи успомена.

Био је бесан када је видео синовца по другом брату, Тому Настића, сликара. И њега је мрзео.

— Отац му био красив човек, он црта голе женске и прави изложбе слика. Срамота! Довлачио се код мене, да обиђе стрица, а међутим имао савим друге намере. Једног дана, кад сам посетио атеље овог веселог синовца, мал' нисам препукао од једа. Моја домаћица, Матилда, немица, што сам је с муком наговорио да дође из Беча и настави се код мене, позирала је у евином костиму за његову слику „жеља“.

— Зар њу да свлачи и црта, код толиких других жена. А сто пута сам му казао да је поштује као стрину. Чудо Боже, ако се нисмо венчали.

А после, како сме да је уплиће у неке жеље. Шта има она да жели? Има свега, и сита је и пијана у мојој кући. Могao је своју бабу да узме за предмет, јер је она доста желела и то узалудно желела, да у животу бар једног дана добро руча. И кад су је сахранили, очешала се о мој цеп. Али ја му нисам остао дужан, есконтовао сам оне менице што је слао, кад сам га издржавао на студијама. Продата му је очева кућа, ја сам је купио, да не оде туђину, а сад нека станује под кирију и нека жели и прижељкује свој кров, кад воли да црта жеље.

Вређала га појава млађе му сестре Милице. Вуче за собом петоро деце. Удала се преко његове воље за неког научника, а тога зета није никако волео. Онај први, Љубицин отац, оставио је бар имање, од кога је и он видео неку вајдицу, а овај други зет, сем књига и деце ништа не остави. Милница је нељубазна жена, а често му је досађивала својим молбама. Чим он своје старо одело попне на таван или га спреми да прода циганима за живину, она се појави и тражи панталоне или капут да преправи за своје синове. Кад му досаде њена мољакања и пребаци јој да развлачи кућу, ова, место да се застиди, заједљиво му пребацује:

— Мени не дајеш ни стареж, а твоје пријатељице облачиш у свилу.

— Па зато и не могу, говорио сам јој, не могу целом свету да чиним добро. Ове друге ме обилазе, надгледају и мене и кућу, а тебе видим само кад ти треба новац и помоћ. Али куд ти можеш да докажеш женској глави, увек ти не ваљаш.

Ту је било још много других лица, чланова фамилије. Виђао је старе рођаке, бледе, изнурене, како се журе у суд надајући се да их је покојник осигурао неком сумицом. То су били његови ујаци и стричеви, некадашњи привредници. Они су злобно пребацивали Ђоки да их никада није хтео помо-

ћи у послу. Кривили су га за своју пропаст, јер у осудном часу није им пружио кредита. Ту су и млади, деца и ђаци, исмевачи и критичари. Цртали су га у вежбанкама са дугачким носом и великим ушима, а Јона академац, првенац његове најстарије сестричине, назвао је свога пса „Ђока пијавица.“

Стигло се већ у суд. Судија за неспорна дела натакао златне наочаре и ставио преда се куверат са тестаментом. Прво је допустио себи то задовољство, да се буни и не схваћа ко је тај Ђорђе Настић, а после се присетио неке облигације, стиснуо зубе и приступио отварању писма последње покојникове воље.

„Ја, доле потписати, телом и духом здрав... остављам цело своје имање научним и добротворним друштвима у Београду и то према следећем списку и у одређеним сумама... Мојој домаћици Матилди Рубенштајн да се исплати шест хиљада динара у готову и купи једна железничка карта друге класе за путовање Београд—Беч... Ако претекне нешто од новаца, по исплати одређених сума друштвима и установама, као и именованој Матилди, да се то подели деци пострадалих трговаца из Београда.“

Рођаци су добро познавали покојника, нису се заваравали да се овај и на последњем часу изменио, али овакав тестаменат био је ипак преко сваког очекивања. Неки су чак шапутали: Тестаменат је последње и највеће зверство старог зеленаша према својој породици. Домаћица доби живчани напад, а кад је послужиле чашом воде, почела је викати да је бесидно оставити јој тако малу суму. Обрађала се судији и доказивала му, на наказном српском језику, да је она много више заслужила, јер је толико времена неговала и дворила ту стару прзицу и ругобу и заробила три године најлепше младости угађајући ђефовима излапелог и ослабљеног старца. А судија се крстио шта га је снашло и објашњавао јој, да он није писао тестаменат, те

неможе ни одговарати за његову неправичност. Ту је и лекар, што га лечио. Његов рачун није плаћен. Г. Ђока је написао у тестаменту да не оставља никакве дугове и да је чак намирио рачун и лекару, осим истина визите. Лекар је чупао косе и клео се да није истина, али та клетва није пред законом ништа значила. Г. Ђока се од срца смејао. На лекара је одавно био љут. Овим начином добро се осветлио.

Најзад родбина виде да нема спаса и једно по једно напусти суд: Тестаменат је оглашен за оснажен.

Газда Ђока је опазио да више не постоји као телесно биће. Кретао се као ваздушаста материја, од места до места, лутао је око куће, по улицама и била му неугодна мисао, да сада преставља само духа, који се још четрдесет дана после смрти шета око родног града, да се затим изгуби у више сфере васељене и поклони се страшном суду.

Дани су пролазили а душа покојникова лутала је по вароши и по кулоарима месног суда. У чаршији га нико не спомиње, као да је звук посмртног марша на погребу било последње, што се о њему на улици могло чути. Конкуренти се активно дали на посао, да приграбе послове, које је он раније за себе монополисао. Слабо га се сећају, кад му неко помене име, други се злобно насмеју и гуркају лактовима.

У суду је било друкчије. Институције и друштва одређена у покојниковом тестаменту за наследнике, јавно су позвана да престану судији. Покојника је чудило да ови нису дошли у корпорацијама, нити су манифестовали радост и захвалност што су тестаментом богато обдарени. Научне установе, стидећи се да од компромитованог дародавца што приме, сладе су представнике да се у име управе одрекну наслеђа. Исто су чинила и добротворна друштва. Судија је с осмехом бележио имена оних, што се под разним изговорима одричу

Сјајан проналазак

4

наслеђа. Привредна друштва и трговачки фондови дали су мотивацију, да би, примајући се за наследнике покојника, много више izgubili од угледа него што би извукли материјалне користи.

Дух покојников дрхтао је од мржње. Чинило му се да наступа тренутак, када ће се, по некадашњим речима свога пароха претворити у нечастиво биће и лутати као вампир или вукодлак.

Навршила се четврта недеља од газда Ђокине смрти. Његов дух завирио је по обичају у масено одељење. Тога дана вршено је саслушање читаве армије деце посрнутих београдских трговаца. По последњој тачци тестаментa остатак новаца, по исплати наследника, имао се разделити њима. Како су се сви наследници одрекли свога дела, целокупно имање припадало је њима.

Ови су још у ходнику подигли паклену ларму и тврдили да то није никакав поклон што сада примају. То су новци што је покојник преотео од њихових породица. Сви су викали да се примају наслеђа, надгледали да им се имена уведу у списак и распитивали хоће ли се одмах распродати имање на добош, да сваки што пре прими свој део. А кад их је судија опоменуо да то не иде тако брзо, они су залармали и добацивали да је доста било чекања. Већ годинама они прижељкују, да стара пијавица склопи очи.

Покојник се осећао дубоко увређен незахвалношћу наследника. Расплинуле се наде и веровања, да ће овим богатим и разноврсним завештањем овековечити своје име. Његову тековину развући ће гладни осветници пре него му тело иструне у костурници. А он је слепо веровао да ће имање продужити његову духовну егзистенцију на земљи, да ће код даропрималаца остати у трајној успомени, као племенит и редак добротвор. Ова срећа била је неостварљива, хумана друштва нису примила његове дарове.

Осећао је да се надима од гњева. Цело његово,

биће било је ваздушаста фантом, али фантом отрован мржњом према свету.

Паде му на ум једна срећна мисао и доста га утиша. Одлучио је да промени тестаменат. Написаће нов, ставити датум уочи саме смрти и ова доцнија опорука поништиће ранију, а, служиће се својом невидљивошћу, дотуриће овај докуменат на ваљано место.

— Оставићу сав свој иметак београдској берзи, с тим да се од њега набави хартија за штампање берзанских извештаја.

Ови бланкети су му увек били најинтересантији гласници и најмилија лектира.

Али кад је хтео написати ову загробну мисао, осетио је да нема више руку. Дух је био лишен сваке моћи да утиче на ток живота људи на земљи. Покојник је могао само гледати шта се догађа, лишен способности, да ма шта помогне или нахуди. Остало му је, да као оковани роб посматра шта други раде и да у срдитој немоћи присуствује уништењу својих тековина и нада.

Ово сазнање одузе му вољу да до краја искористи право на шестонедељно бављење међ светом. Вратио се у гроб тужан и утучен, жалећи што се оданде уопште дизао.

1928.

РИСТИНА ОСВЕТА

— Сад нема никога у кући, сви су на уранку. Отишао је и Павловић и укућани. У суседству нема живе душе а за улицу не брине. Анђа спава у соби из дворишта.

— Знам, може викати.

— Па ако си јунак она неће ни писћути. Разуми, ово је ретка прилика, вели тихо, готово на уво Марко Пујић.

— Све се бојим чуће се, па шта онда, шапуће Риста Томић.

— Ко ће да чује кад су сви отишли. Али ако си јој опростио....

— Ко опростио, зар ја, испрси се Риста а очи престале да пиње у земљу и оштро погледају у Марка.

— Знам, али Павловић је снажан човек и убојица.

— А зар сам ја кукавица? Идем, макар се не вратио.

— Немој да се залетиш, није то ситница. А може и да виче, да начини узбуну.

— Умукнуће за увек, убићу је.

— Немој да убијеш, злочин је то, а и немаш времена. Сутра ујутру вратиће се сви са уранка, а дотле треба и да учиниш дело и да завараш траг, па кад ћеш пре.

— Идем одмах, право кажеш, треба журити.

— Ама не кажем да се журиш, напротив, остави освету. Пусти је, кад хоће, нека се срамоти се њим.

Риста хукне и опипа џепове, где му стајало оружје. Шта све нису крили џепови, отежали као бисаге. Понео је револвер, два ножа, бочице с отровом, конопцац за вешање, ребролом и још неке драгулије, читав ручни музеум Чезара Борџије.

— Сувише си огорчен, Ристо, направићеш чудо. С Павловићем си раније био пријатељ и није лепо да му злостављаш љубазницу.

Риста је био довољно изазван. Није му више требало пријатељског отрова Марка Пујића. Пошао је Павловићевој кући, а Пујић као сваки човек, који се гнуша крвавих призора, пожури, да се изгуби другом улицом.

Четири месеца смишљао је Риста каквим ће речима пресрести неверницу. То су биле страшне речи, пуне отрова, пресвиснуће кад их чује. А када грешница осети колико је била ниска, кад јој се у души јави кајање, тек онда ће над њом извршити казну.

Ушао је у двориште. Кроз помрчину видео је један осветљен прозор, где је по Марковом причању имала бити њена соба.

— Не спава, добро је, нека будна саслуша оптужбу.

Пришао је прозору и погледао у собу. Кроз танку чипкану завесу видео је Анђу где седи на канабету, лице зарила у шаке, а леђа јој се тресе од плача. Кад је куцнуо у прозор, Анђа се трже и погледа око себе, а кад овај понови, она приђе прозору и подиже завесе.

— Отвори.

Послушно је дотрчала до врата и отворила их осмехујући се кроз сузе.

— Ти си то, уђи, уђи Ристо.

— Зашто плачеш, викну он више набусито него строго.

— Не, не плачем. Па смејем се, зар не видиш. Уђи унутра, хајде у моју собу.

— Нећу, нисам дошао да ти правим посету.

Имамо да се обрачунамо за твоје неверство и да те казним.

— Знам, али уђи. Што да стојимо у предсобљу. Имам ја своју собу.

И Ристи се није стајало на улазу. Срце му се стегло, а реч га голица у грлу. Све му се чинило да му се неко шуња иза леђа. Ушли су у собу а Риста закључа врата и одмах започе:

— Дакле ту смо невернице. Плакала си, сигурно си слутила да ћеш скоро стати пред судију.

— Плакала, плакала, па морам да плачем кад се наљутим. Цео свет отишао на уранак, а ја седим код куће и то због оног клипана, оног Павла Павловића.

— Није он само клипан, то је безбожник, разбојник. То је... то је... поче да замуцкује Риста бесан и згорчен.

— Ето наљутео ме, договорили смо се да идемо у Кијево, са његовом тетком и целим друштвом. А он вечерас покупио ствари и отишао. Каже мора да путује послом у Загреб. Какав је то пут, молим те, уочи Ђурђев дана. Тек само да ме наљуте. Није отишао ни до станице, а двапут долазио жандарм да га тражи. Долазили још неки, претурали кућу и тражили кључеве од касе у банци. Ко зна шта ту све има. И Анђа поново горко заплака.

— Па тај је побегао. Тешко да није покрао новац.

— Побеглао! Како је смео то да уради.

— А ти? Шта си ти тражила код њега неваљалице?

— Ристо, те речи не трпим. Како смеш да ме вређаш?

— Па, поче Риста мало уозбиљен и изненађен, па ти си заслужила да будем груб.

— Ја заслужила! То ми је хвала за моју доброту. Две године сам само за тебе знала. Нисам погледала другог човека. Мучио си ме и никад ми ни пет пара ниси дао. Ту Анђа понова заплака.

— Ти си ми кожу с леђа скинула; на тебе једну трошио сам више него да сам имао три венчане жене.

— Венчање, венчање, ето сад ми и то помињеш, да ме наљутиш. Као да сам ти ја сметала да се венчамо. Па зар те нисам сваког дана молила да легализујемо наше односе, да ти будем законита жена.

— Није реч о томе ја говорим о трошковима. Ја сам пропао због тебе.

— Због мене, Ристо, немој да хулиш на Бога. Шта сам добила од тебе? Ништа, ништа, ништа!
— А кад сам продао виноград, зар ти нисам дао педесет хиљада?

— За тај новац си ми купио бунду и то је све. Нисам тек могла ићи гола.

— А од имања у Пожаревцу седамдесет хиљада си ми узела.

— Ех, дао си за мој накит. Па било је већ крајње време да ми купиш.

— Зар нисам продао кућу да ти купим аутомобил.

— Боже, Ристо, данас и свака модискиња има ауто. Ред је био да ми начиниш такав поклон. Да ти није жао? Ено ти, узми га из гараже.

— А ти си ми на моја добротина одговорила неверством. Оставила си ме и побегла код Павловића, јер је био богатији.

— То није истина, викну Анђа. Ти врло добро знаш зашто смо се растали. Био си груб а ја не трпим ружно понашање. Побегла! Глупости! Мислиш мени је лако да сада радим у канцеларији и мучим се за насушни хлеб.

— Још ћеш казати да се сама издржаваш.

— Ристо, поче она строго, Ристо, то да нисам чула. Ти знаш да сам ја поштена девојка.

— Шта тражиш онда код њега у кући?
— Сви сте ви људи покварени. Одмах мислите најгоре. Шта ћу код њега? Ја и нисам код њега. Ја

сам узела под кирију намештену собу у стану његове тетке, а тек нисам могла захтевати од ње, да избаци свога сестрића из куће.

— Ти си погазила нашу љубав и продала си се томе човеку. Ово је Риста изговорио са много мање строгости него је то замишљао преслишавајући се на улици.

— Ја те нисам никад преварила, а најмање с њим. Знам већ какве си глупости замишљао и можда уображавао да ја овде проводим љубав. Кад би се само усудила! Ти не знаш како је његова тетка строга жена.

— Доста с правдањем, дошао сам да те казним. Хоћу да те убијем.

— Боже, Ристо, баш си луд!

— Хоћу, хоћу — викао је Риста и би му криво што је у њему све говорило да ће бити супротно оном што је замишљао пред капијом. — Заслужила си, он те је купио. И та хаљина на теби набављена је његовим новцем. Баци ту хаљину!

— Слушај, Ристо, немој да вичеш. Кажи лепо полако. Јесте добила сам хаљину од његове тетке као поклон за рођен дан. Али кад ти она толико бode очи ја ћу је бацити. И она једним покретом свуче хаљину. Остала је у неглижеу. Видео је бела рамена, мраморне руке са меком кожом. Риста се сећао да је имао још нешто да каже, али сад то никако да му падне на ум. Сасвим друге мисли врте се по памети. Сећао се када је први пут довео у своју собу. Она се стидела а он био збуњен и сметен. И тада је била без одела, некако као сад. Али за пакост она је сада много лепша а он треба да је убије. Био је дубоко замишљен и после кратке почивке бесвесно јој постави питање:

— Ти кажеш да ме ниси преварила?

— Нисам, Ристо, куд би те преварила. Једва сам чекала да дођеш да ти то кажем.

— Докажи ми.

— Чудан си ти човек. Зашто ја да доказујем,

ја слаба жена. Ти си човек, ето, докажи ти да сам те преварила. Дај ми макар један доказ. Али Ристо, зар ми не верујеш на реч? Ја не лажем, Ристо, ти добро знаш шта значи моја реч.

— Марко Пујић прича друкчије.

— Зар ти Марко пуни уши? Трчао је као луд за мном, пришипетља једна и удварао се, док га нисам отерала. Да се није жалио да је због мене морао да прода своју фабрику? Има и то обичај да прича.

— Шта зар ти и с њим имала везе? промуца Риста.

Анђа виде да се затрчала, уједе се за усницу и пожури с питањем:

— Ристо, јеси ли вечерао?

— Нисам. Није ми било до тога.

— Нисам ни ја. Хоћеш да вечерамо заједно? Имам хладна јела и вина.

— Ја нећу да вечерам, рече Риста енергично.

— Али хајде, знаш што ће то слатко бити. Зашто да се свађамо! Једва сам чекала да дођеш да се помиримо. Хајде седи, ето видиш, тако лепо до мене. Баш добро што си дошао. Знаш што ћемо слатко вечерати.

Вечерали су, Риста је у почетку тешко гутао а после све лакше, заливајући сваки залогаш вином. Анђа се нечега присети и загрли Ристу:

— Хоћеш да нас двоје идемо на уранак. Није ни сачекала да онај пристане већ скочи и потрча вратима.

— Сад ћу, само да обучем другу хаљину, тамо ми је у Павловом орману.

После пола сата возили су се њих двоје ка Топчидеру. Тек што је свануло, кроз јутарњу румен видело се да ће бити леп дан.